

Yazar/Author
Zeynep AKBUDAK*

Makale Adı/Article Name

Günümüz Kur'an Meâllerinde Öne Çıkan Bazı Temel Problemler**

Some Basic Prominent Problems Emerged in The Interpretation of Qur'an

ÖZ

Malum olduğu üzere Kur'an-ı Kerim dili nazil olduğu coğrafyada, yaşayan insanların konuştuğu bir dilde yani "Arapça" nazil olmuştur. Ve ayetlerde belirtildiği üzere bu "Kitap" insanlar için dünya ve ahiretleri adına dosdoğru olan yola rehberlik eden bir kılavuzdur. Bu noktada karşılaşılan sorun, dili Arapça olan bu kılavuzun vermek istediği mesajların, Arapça bilmeyenlere en doğru şekilde nasıl aktarılacağı sorunudur. Ortaya konulan gayretleri takrir etmekle birlikte günümüz meâllerin çoğunluğunda, Kur'an-ı Kerim'i anlama ve anlaşılma ikinci dile aktarmada bazı eksikliklerin olduğu görülmektedir. Bu eksiklikleri gidermeye yönelik bir metodolojinin gelişmediği ve nihayetinde meâl okuyucusuna murad-ı ilahinin sağlıklı olarak aktarılmadığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Kur'an meâllerinde bizim tespit edebildiğimiz; Arap Dili, Gramer ve Belâgatın İhmali, Deyim ve Söz Öbeklerinde Görülen Hatalar, Yaygın Türkçe Kullanımın Dışına Çıkılması, Hakikat-Mecaz Ayırımına Dikkat Edilmemesi, Tarihî Arka Planı Göz Ardı Etme gibi temel hatalardan dolayı ortaya çıkan anlaşılma probleminin nasıl giderilebileceği hususunda bir yöntem önerisi sunulmaya çalışılmış ve bu noktada Kur'an meâllerinde karşılaşılan sorunlar ile meâl hazırlanırken toplumun anlayışına uygun dilde, anlaşılabilir düzeyde bir meâl hazırlanması için örnek bir meâl çevirisinin nasıl olması gerektiği hususunda yöntem önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Meâl, Tercüme, Edebi sanatlar, Nahiv, Sarf

ABSTRACT

As it is known, the language of (the) Our'an language, which is spoken by the people living in the geography where the Our'an was descended, is "Arabic". As it is commanded in the verses of the Our'an, this "Holy Book" is a guidance which directs human being towards the righteous (right) path for the World and the here after. At this point, the problem which is encountered is how the messages of the this book whose language is Arabic, can be conveyed in the most accurate way to the people who do not speak Arabic. Along with the appreciation of the efforts that is put forth, it is observed that in most of the interpretations of Our'an there is lack (are short comings) in understanding of the Our'an and rendering it in these cond language. It is understood that (it is revealed that) a methodology to adress this lack has not been developed and consequently the desire of Allah has not been able to be transferred to the reader in the right way. In this study, it is practiced (attempted) to recommend a methodic suggestion regarding how the problem of incomprehension emerged from the basic errors, which are determined by the authors in the interpretations of Qur'an, might be solved. These errors are outlined as Negligence of Grammar and Eloquence of Arabic Language, Mistakes (Faults, Errors) Encountered in Phrases and Expressions, Outreaching the Common Usage of Turkish Language, Inattention to Distinguishing Between the Truth (Reality) and The Metaphor, Overlooking the Historical Background. At this point, it is proposed (this study proposes) a method concerning how an example of interpretation of Qur'an is supposed to (what an example of interpretation of Qur'an should be like) in order that it will be understood by the society.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Our'an Interpretation, Translation, Literaryarts, Sentence Science, Morfology.

* Arş. Gör., Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, zeynep.akbudak@igdir.edu.tr ORCID: 0000-0002-9939-5801

**Bu makale "Bilimsel Gelişmelerin Kur'an Meâllerine Yansıması" isimli doktora tezi üzerinde yapılan bazı ilavelerle tekrar değerlendirilerek hazırlanmıştır.

Extended Abstract

In this article, the methodology of the Qur'an, which is descended for all Muslims, is discussed in terms of how it should be transmitted in the correct way to non-Arabic-speaking societies, and an example of an interpretation that minimizes the loss of the meaning.

The need for Muslim societies to try to understand the Qur'an, which is not only descended in its own society and geography, but also in other languages. Therefore, the effort to understand the Qur'an, has emerged in our hometown as "interpretation" or "translation" in the context of understanding what is read.

It is clear that it is a great responsibility for the understanding the desire of Allah, and therefore has its challenges. The term interpretation was chosen as a concept that expresses what is implied by the interpretation of the verse in order to be fully translated into another language. However, in the Qur'an interpretations that are written up to today, there have been some mistakes in transferring the messages of the book to the people. In general, the mistakes were seen as Negligence of Grammar and Eloquence of Arabic Language, Mistakes Encountered in Phrases and Expressions, Outreaching the Common Usage of Turkish Language, Inattention to Distinguishing Between the Reality and The Metaphor, Overlooking the Historical Background. and these caused the problem of incomprehension.

In Negligence of Grammar and Eloquence of Arabic Language, it is not only "the meaning" of Qur'an that should be transferred. In order to make the subject in the text more effective and remarkable, it is necessary to consider the different usings of words that are out of the ordinary, and the literary arts that target emotion. Translation may be incorrect when the existing arts are not understood in the appropriate way and not used. It is also important to note reminders present in the text. If the word or phrase is not known to be "telmih", it may lead to misunderstandings and wrong assessments, along with the wrong translation.

In the mistakes encountered in phrases and expressions, the translations of statements caused by misuse and incomplete use of phrases in interpretations and the lack of meaning expressed are often a result of inaccuracies, as they are rhetoric. Two-thirds of the problems related to understanding the Qur'an are due to the fact that it is not fully known the meaning of the Qur'an statements, rhetoric translations, and not being mastered in the language, so not being transmitted Arabic phrases correctly.

One of the most common problems, which is outreaching the common usage of Turkish Language, is that Arabic phrases are out of common use in detecting the referring in Turkish language. The main thing is the use of phrases in accordance with the daily language of the public, and the emphasis on language skills. In addition to the determination of the Turkish equivalent, the terms of the verdicts are also acceptable in accordance with the Arabic language and logic. The completion of these deficiencies and the attempt to give the meaning of the verse in full and in place may be partially corrected by the reciprose of other verses that help to explain the verse in place of footnotes or parentheses. In fact, it may be necessary to give part to the disciples who explain the verse in the footnote when needed.

In inattention to distinguishing between the reality and the metaphor, there is two meanings in the question. One is true meaning, and it is called the truth. The truth prevents the expression of the meaning of the invasion, and the meaning of the invasion from being metaphorically understood. *The concept of metaphor is also used as the opposite of truth. Metaphor expresses words or phrases that are used in another way by using their own literally unused analogues.*

The original language of the Qur'an, which is Arabic, is considered to be an imminent fact that it is inevitable to be translated to other languages. Qur'an interpretation is an inevitable result of the need today's societies. The purpose of the study is to inform the human being regarding what Allah's message is, as it is today, the understanding of the book.

Most of the burden of understanding the Qur'an is likely to be due to the fact that the person who interpretes the Qur'an cannot fully convey the meaning of the statements that Qur'an contains, to the language of the present day, also because he does not have control of his own language.

In this respect, the biggest factor to translate the Qur'an into another language is knowing Arabic language, knowing the culture, geography and tradition of both communities, and predicting what use phrases are used for, where meaning will go, and commenting on that meaning. The way to solve the problem is to have sufficient experience regarding the method of how the Qur'an is being transferred to another language. And our article suggests a method of making an example translation of the amount in the language that is appropriate to the understanding of society, in order to produce a reasonable amount, while the problems and the cost of the Qur'an are being prepared at this point.

Giriş

Yazımız, kendi coğrafyamızda kaleme alınmış meâllerin okuyucu kitlesine ulaşılabilirliği bakımından ne denli başarılı olduğu ve bu meyanda öne çıkan problem ve bunların giderilmesi hususunda çözüm yollarını ele almaktadır. Kutsal bir kitabın sadece kendi toplum ve coğrafyasına inmediği, diğer dilleri konuşan Müslüman toplumların da bu "Kitabı" anlama çabasıyla çeşitli yollara başvurma ihtiyacı söz konusu olacaktır. Bu kaçınılmaz durum kutsal kitabımız için de geçerlidir. Memleketimizde Kutsal kitabımız Kur'an'ı anlama çabası öncelikle okunulanı anlama çerçevesinde "meâl" veya "tercüme" telifleri olarak gün yüzüne çıkmıştır. Söz konusu "meâl" veya "tercüme"ler sadece günümüz Türkçesine değil birçok eski Türk dillerine (Özbek, Azeri, Harizmi, Karahanlı Türkçesi gibi..) çevrilmiş ve 15. yy'da Beylikler Döneminde Muhammed b. Hamza (ö. ?)¹ tarafından yazılmış ve matbu olarak da günümüze ulaşmış tam bir meâlden söz etmek mümkündür.

Osmanlı döneminin sonlarında Süleyman Tevfik el-Hüseyini (ö. 1939), Bereketzade İsmail Hakkı (ö. 1918), Hüseyin Kazım Kadri (ö. 1934) gibi isimlerin Kur'an'ın anlaşılması amaçlı yazdıkları tefsirlerin dışında Cumhuriyet Döneminde günümüz Türkçesine çevrilmiş meâller mevcuttur. Bu meâllerin Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş döneminde Mehmet Akif Ersoy'a (ö. 1936) yazdırıldığı ama günümüze tam metin olarak ulaşmayan meâli önemini koruyan, okuyucunun elinden düşürmediği ve kaynak olarak kullanılagelen Elmalılı Hamdi Yazır meâli (ö. 1942), Hasan Basri Çantay (ö. 1964), Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), Ömer Rıza Doğrul (ö. 1952) meâlleri öne çıkan örnekler olarak zikredilebilir. Elmalılı Hamdi Yazır'dan sonra günümüze kadar yazılmış ve hala daha yazılan meâllerin bazı özel istisnalar dışında neredeyse tamamına yakını birbirlerinden istifade edilmiş örnekler olduğu gözlemlenmektedir.

Meâl yazımı insanın murad-ı ilahiyi anlayabilmesi adına sorumlulukları ve bir o kadar da çok değerli bir hizmet olsa gerektir. Bu çerçevede meâl yazmanın zorlukları olacağı malumdur. Onun içindir ki ayetin içerdiği anlam başka bir dile eksiksiz olarak aktarılması mümkün görülmediğinden ve mutabakat çabası ile birlikte tefsirî tercüme ihtiyacı duyulmasından dolayı bu kastı ifade edecek bir kavram olarak "meâl" kelimesi tercih edilmiştir.

Bu arada konunun önemi ve ihtiyacın kaçınılmazlığı nedeniyle mevcut meâllerin kritiği ile ilgili çalışmalar yapıldığını da belirtmek isteriz. Bu bağlamda makaleler, tebliğler ve kitaplar² sempozyumlar, konferanslar düzenlenmiş ve müstakil eser ve makaleler hazırlanmıştır.

¹Muhammed b. Hamza'nın ölüm tarihi hakkında yazarın iki ciltlik "XV. Yy'ın Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi"ni kaleme alan Ahmet Topaloğlu, kitabın birinci cildinin önsözünde Muhammed b. Hamza'nın Molla Fenari ile aynı şahıs olduğu üzerinde durmuşsa da kesin olarak kim olduğu ve ölüm tarihi bilinmemektedir.

²Abdulkadir İnan'ın yazmış olduğu "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme", Hidayet Aydar'ın 'Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi' kitabı, İzmir'de yapılmış olan 'Kur'an Meâlleri Sempozyumu' gibi..

1. Kavramsal Çerçeve ve Kur'an Meâlinin Gerekliliği

Sözlükte “evl” mastarından gelen kelime “rücu etmek, bir şeye dönmek (İbn-i Manzur, 1981:171) “ıslah etmek” ve de asıl olan dönüş anlamına gelirken, dönülen yere **موئل** denmesi de bundandır. (Ragıp el-İsfehâni, tsz: 27) “Meâl, “ulaşılabilir hedef, gaye” manasında mastar-isim olarak kullanılır.” (Aydar, 2014: 73) Başka bir deyişle meâl, “meydana gelen şey, netice, ikinci mana, kavram, mefhum,” “ayrıca hakikat-ı meâl; gerçekten, içten,” “hülasa-i meâl; mananın özü,” meâlen ise zarf olarak “mana bakımından harfi harfine olmayarak, kelimesi kelimesine olmayan” gibi manalar ifade eder. (Devellioğlu, 1979: 706) İslam tefsir tarihinde, “bir delilden veya bilinen bir nedenden ötürü, ayeti veya herhangi bir ayette geçen kelimeyi zahîrî, literal anlamından farklı manaya hamletmek” şeklinde terimleşen te’vil lafzıyla da aynı kökten olan meâl, Arap dilinde hem “bir şeyin varacağı sonucu veya akıbeti,” hem de “bir şeyi azaltmak veya eksiltmek” anlamına gelir. (Öztürk, 2015: 38)³

“Tercüme” özetle bir dilde var olan bir anlamın başka bir dile yeniden uyarlanıp aktarılmasını ifade eder. (Sâmi, 1899, Cerrahoğlu, 1966: I/7; Yazır, 1935: I/9) Tercüme, farklı kültürlerin birbirlerinden etkilenecek şekilde kültürel alışveriş imkanı doğmasını sağlar. “Çeviri ile beslenmeyen bir kültür kısır bir döngü içerisinde kalacak, toplumun uygarlaşması kendi içinde gecikecektir.”⁴ (Gürsel, 1978:21-24)

Meâl de bir tercüme çeşididir. Özelliği, çevirinin harfi harfine olmayıp mana ağırlıklı olmasıdır. Kelimenin içinde “bir şeyi aslına döndürmek” anlamı yatar. (Devellioğlu, 1979) Öte yandan meâl, herhangi bir kelimenin sonuç odaklı ifade ettiği anlam demektir. Bu bakımdan dilimizde tercüme, mânevî ve tefsîrî tercüme karşılar nitelikte kullanılır.

Meâl ve tercüme aralarındaki ilişki hakkında da şunları söyleyebiliriz:

Meâl, harfî harfine olmayıp kelimenin işaret ettiği farklı manalara gidilmesinin gerektiği, dilin tüm inceliklerini kullanarak okuyucuya anlayacağı düzeyde kelimeye aslını kaybettirmeden fakat kelimelere de tek bir mana vermeden açıklamaktır.

Tercüme her ne kadar harfî harfine olan bir faaliyetse de meâlde bu anlam aranmaz.

“Çeviri ile meâl arasındaki ayırımı gelince; çevirinin orjinalinde kelime ve cümle yapısına olabildiğince sadık kalınarak yapıldığı, meâl ise anlam merkezli bir mana aktarımı olduğu söylenebilir.” (Haliloğlu, 2016: 217-227)

“Harfi tercüme hiçbir zaman Kur'an'ın vermek istediği mesajlar aksettiremez ve maksadını anlatamaz. Kur'an'ı Kerim metninin yerini de tutmaz. Amaç gerçekleşmemiş olur. Meâlde kısmen bu aşılmıştır fakat yine de tam aşıldığını söylemek mümkün değildir.” (Öztürk, 2017: 29-30)

³Mustafa Öztürk açıklamasını Elmalılı Hamdi Yazır'ın “Hak Dini Kur'an Dili” adlı eserinden almıştır.

⁴“Çevirinin medeniyetlerin etkileşiminde oynamış olduğu rol herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Örneğin Fransa devriminin gerçekleşmesi çevirinin büyük desteği ile vuku bulmuştur. İlk hümanistler arasında yer alan Guillaume Fichet, Levefred'Etapes, Bude gibi isimlerin ortak noktaları dilci olmalarıdır. Bu anlamda eski Yunan ve Latin kültüründen yapılmış olan çevirilerden yararlanan özellikle Pleiade okulu başta DuBellay'dir. Bu itibarla denebilir ki Almanya'da başlamış olan Reform hareketi de çevirilerden oldukça nasibini almıştır. Lüther, eski Yunanca olarak Erasmus tarafından 1516 yılında yayımlanan İncil'i Almanca'ya çevirmiş ve böylece tüm Avrupa'ya yayılacak bir reform hareketinin başlamasına ön ayak olmuştur. Aynı durum İslam kültürü için de geçerlidir. Eski Yunan ve Süryani kültürlerinden Arapçaya yapılan çevirilerle İslam felsefe kültürü gelişmiştir. Eski Yunanca'dan Arapça'ya yüzden fazla eser çevirdiği bilinen çok önemli bir isim olan Huneyn b. İshak ve Yunanca'dan Süryânice'ye çevirileri olan Henri Corbin, Historiede La Pense'e Arabe adlı kitabında Raşayna, Sever Seboh gibi ömürlerinin tümünü çeviriye adanmış ve Süryani bilginlerin eski Yunan eserlerinin büyük çoğunluğunu Arapların da daha sonraki yüzyıllardaki eserlerini kendi dillerine çevirerek İslam felsefesini temellendirdikleri aşikardır.” (Gürsel, 1978:21-24)

Kur'an kendisini "mübîn" yani apaçık anlaşılan olarak tanıtmıştır.⁵ *Mübîn* kelimesi; *ibâne* kökünden gelmekte olan bir isim olmakla birlikte sözlük anlamı kapalılığı ortadan kaldırıp açığa kavuşturmak, vuzuha kavuşturan, açıklayan anlamına gelir. (Aydar, 2020: XXXI/438) Kur'an'ı Kerim aynı anda birçok insan topluluğuna hitap etmesi bakımından anlam açıklığı, kendisine muhatap olan seviye ve kültürlerle göre farklılık gösterir. Bu noktada meâl/tefsir devreye girerek kimilerine muğlak kalan kısımlarını beyân edici rol oynar. Bu sayede Kur'an'a muhatap olan kimileri kendi bilgi, seviye ve tecrübelerine göre sathî ve yüzeysel bir manayı fehmederken, ihtisas ehli ise lafızların köklerine inerek farklı manaları kavrayabilecektir.

Meâl/tefsir bu cihetten, Kur'an'ın Arapça bilmeyenler tarafından anlaşılması, dolayısıyla mübîn yani anlaşılabilirliğini ortaya koyma adına İslam'ın tebliği için zaruri görülmüştür. Ancak özellikle vurgulanması gereken husus *meâl*'in kesinlikle Kur'an'ın karşılığı olmadığı/olamayacağı gerçeğidir. Bu manada Kur'an'ın en önemli özelliklerinden biri i'câzî yönüdür. Bu yönüyle bütün zamanlara meydan okur. Kur'an'ın içeriği, lafzı, nazmı, üslubu ile insan ve cinleri kendisine misal/benzer olarak getirmekten aciz bırakmıştır.⁶ Ayette de bahsedildiği gibi Kur'an'ın bu harika nazım örgüsü, eski Arap şiir ve nazım tarzına benzemeyen yepyeni oluşu, beyanındaki cezaleti, hiç kimsenin ulaşamayacağı bir tarzda dilin tüm inceliklerinin kullanılması ve bir ümmenin eliyle gelmesi, Kur'an'da verilmiş vaadlerin gün yüzüne çıkması, gelecekte haber vermesi ve değişik ilimler barındırması, insan aklının güç yetiremeyeceği birçok hikmetli hükümler ihtiva etmesi bakımından hiçbir surette çelişkinin söz konusu olmaması durumlarını barındırır.

Kur'an'ın, "vahiy" özelliğiyle alakalı olarak kendine özgü bir yapısı vardır. Kur'an kendini "mesaj" olarak vasıflandırmış olduğundan bir dilsel sistem aracılığı ile mütekelim ve muhatap arasındaki iletişimi simgeler. (Ebu Zeyd, 2001: 47) Kur'an'a barındırmış olduğu bütün i'caz özelliklerinin de hesaba katılarak yaklaşmak gerekir. Demek istediğimiz hazırlanacak olan meâlin aslında Kur'an'ın barındırdığı i'caz özelliklerini yansıtabilecek karşılığı olup/olmayacağı gerçeğidir. Bu gerçek, meâl yapılmamalı anlamına gelmemelidir. Diğer bir tabirle ortada ilahî bir metin varsa, o metnin/kelâmın sahibi ile muhatapı arasında ortak bir dil olgusunun olması kaçınılmazdır. Ortak bir dilin bulunmadığı yerde, araya tabiri caizse katalizörlerin girmesi gibi bir durum ortaya çıkar. Bunlar, ortak dil olgusuna sahip olan mütercim, teknolojik imkanlar gibi farklı dış olgulardır. (Cündioğlu, 1995: 177-217)

Kur'an-ı Kerim'in bir diğer önemli hususiyeti son ilahi kitap olması ve taşımakta olduğu değerleri aktarma noktasında muhataplarından hiçbirini ihmal etmemesidir. Bu özelliği ile Kur'an, kendi konuştukları dilleri ile nazil olduğu Arap toplumu ile birlikte, farklı sosyal konumlardaki tüm insanlığa hitap etmektedir. Yani Kur'an-ı Kerim, dilini doğrudan anlayanlarla birlikte, yardımcı faktörlerle birlikte anlamaya çalışanlara da hitap etmekte ve onlar da kendi algı, kapasite ve idrakine göre Kur'an'dan istifade etmektedir. İşte bu istifade başta tefsirler olmak üzere meâl ve çevirilerle gerçekleşecektir.

2. Yaygın Meâl Hataları ve Öngörülen Tavsiyeler

Sözü fazla uzatmadan bu bölümde yaygın olarak öne çıkan meâl hatalarını alt başlıklar halinde sunmak, bunlarla ilgili öngördüğümüz tavsiyeleri belirtmek istiyoruz.

2.1. Arap Dili, Gramer ve Belâgatın İhmali

⁵Örneğin; Yusuf 12/1; Şuara 26/2; Kasas 28/2; Duhan 44/2 gibi.

⁶"Mucize davasında öne çıkmak isteyen bir kimsenin, başkasına meydan okuyarak, baş kaldırarak kendisinin gösterdiği mucizenin bir benzerini yapmasına tehdidî denmektedir." (Cürcânî, 2016: 331-334; İsfahânî, tsz: 101)

Kur'an çevirisinde aktarılması gereken sadece "anlam" değildir. Çünkü Kur'an'da genel olarak konu olarak adlandırabileceğimiz bir öykünün işleniş tarzı ve betimlenmesi ve pek çok edebî sanatlar içerir. Metinde yer alan konunun daha etkili ve dikkat çekici olması için alışılan dışında olan sözcüklerin farklı manalara gelebilecek çok farklı kullanımları, duyguyu hedef alan edebî sanatları göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Var olan sanatlar bilinip uygun tarzda anlaşılması ve kullanılması zaman, çeviri hatalı olabilir. Örneğin cinas, leffuneşr (sıralı açıklama), taksim, tefrik ve benzeri sanatları içeren ayetler söz konusudur. Metinde mevcut telmihlere (hatırlatma) de dikkat etmek gerekir. Kelimenin veya ibarenin telmih olup olmadığı bilinmezse, öncelikle yanlış çeviriyle birlikte yanlış anlaşılmaya ve değerlendirmelere yol açabilir. Cümleler, kurallı olmak dışında devrik de olabilir. Bu durumda bir kaptan başka bir kaba sıvı dökercesine, başka bir ifadeye birebir çeviri mümkün değildir. Herhangi bir şiirde bile dilin yaygın kullanımı dışında farklı anlamlar vardır. Bu yüzden şiir dilinin "diller içinde ayrı bir dil üslubu" olduğu söylenir. Durum herhangi bir şiirde böyle olursa Kur'an gibi edebî olgusu tartışılmaz bir kitapta buna benzer örnekler neden olmasın?

Bir Arapça metinde geçen kelime eğer bir fiil ise o fiilin çeşidi ve bablarının özellikleri; isim ise o ismin yapısı ve biçimi gibi farklılıkların göz ardı edilmemesi ve bu bağlamda vurgulamalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda üzerinde çalışılan o ifadenin içerdiği belâgata ait unsurların da muhatap dile aktarımı özellikle ihmal edilmemelidir.

Bütün bunlardan sonra ortaya konulacak olan meâlde yer alan ifadenin dil ve üslubu, muhatap kitlesinin kullandığı dil hususiyetleri doğrultusunda seçici olmalıdır.⁷

Bu noktadan sonra asıl sorun hazırlanacak meâlin Kur'an'ın anlamını hangi ölçüde diğer dillere aktarabileceği meselesidir. Bilindiği gibi Kur'an'ın nâzil olduğu Câhiliyye devrinde Araplar, belâgat ve edebiyatta zirvede idiler. Hatta kendilerini, dili en güzel kullanan, meramını en güzel dile getiren bir kavim olarak görüyorlardı. Bundan olsa gerek Arapçada "Arab" kelimesi derdini, meramını en güzel ve net bir şekilde anlatan kimseye denirdi. Diğer milletleri de dili rahat konuşamadıklarından ve dertlerini ifade edemediklerinden dolayı muğlak olan anlamında "acem" olarak tanımlıyorlardı. Dili Arapça olan Kur'an-ı Kerim böyle bir muhatap kitleye seslenmiş, masdarı hakkında şüphe duyuyorlarsa bie benzerini getirmelerini talep etmişti. O halde Kur'an-ı Kerim'i anlamak ve idrak etmek, için onun bu eşsiz nazım örgüsü ve edebî vasfının yeterli derecede ele alınmasına bağlıdır. Hatta İslamî ilimler tarihine göz atıldığında, itikâdî ve amelî ihtilafların baş göstermesi aslında Kur'an'ın edebî inceliklerini, zerafetini anlamadaki farklılıkların önemli bir etkisi olduğunu görürüz.⁸ Bu itibarla meâl hazırlayanların öncelikle bu dilin gramer ve belâgat yapısını iyi bilmesi önem arzeder.

Yine bu bağlamda olmak üzere Kur'an'daki cümle yapılarının karşılaştırılması meâl hazırlama hususunda en temel problemlerden biri olarak karşımıza çıkar. Örneğin bir cümlede özneye bağlı vaziyette birkaç fiil bulunabilir. Yine fiillerin olumsuz kalıpları bazen cümle içinde ait oldukları yerde bulunmayabilir. Böylesi durumlarda zamanların nereye gideceği ile alakalı

⁷Örneğin "Kur'an deyimleri Arapça anlamları ile değil Türkçedeki deyim karşılıkları ile çevrilmelidir. Sözelimi *yevmeyükşefü 'an sâk* (Kalem: 68/42) cümlesi, 'keşf' ve 'sâk' kelimelerinin luğavî mânalarını esas alan 'O gün incikten açılır' gibi müphem bir ifade ile değil, insanın büyük bir telaş ve korku içerisinde koşturmasını insanın zihnine kazıyacak ve 'paçaların tutuşacağı gün' ifadesi ile çevrilmelidir." (Sülün, 2010: II/409.)

⁸Konuyla alakalı Ebu Amir b. el-A'la'nın (ö. 771), "Irak'ta zındıklaşan insanların birçoğunun, Arap dilinin zerafetini ve inceliklerini yeteri kadar bilememelerinden" kaynaklandığını tespit etmiş (İbnü'l-Enbâri, tsz.: 24) ve ayrıca İbn Cinnî ise (ö. 1002) "Arapça'nın incelikli bir dil olmasının dini inancın belirlenmesi üzerindeki büyük etkisi üzerinde dururken, birçok zayıf firkanın bu dilin yeteri kadar bilinmemesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu yanlış gidermenin yolunu ise bir belâgat terimi olan 'meczaz'ı bilmekle giderilebileceğini ifade etmiştir." (İbn Cinnî, 1982: 245.)

durumların tespiti iyi yapılmalıdır. Örneğin muzâri fiil şimdiki zamanı ifade etmekle birlikte geniş ve gelecek zamanı da kapsayabilir. Veya Arapçada her mastarın, çoğul ve özellikle eşanlamlı zannedilen bazı kelimelerde var olan ek mânaların yanında anlam farklılıkları söz konusudur. Bu zenginlikler yapılacak olan çeviriye doğru şekilde yansıtılmayacak olursa içerdiği mesaj eksik kalacak bazen birçok tartışmalara kapı aralayacaktır.

Diğer bir ifadeyle cümlede verilmek istenen mesaj söylenen sözün yapısı/nazmı ile doğrudan irtibatlı olduğu gibi nazım biçimi de muhatapın durumuna göre değişebilir. Bu husus Arap belâgatında meâni ilminin konusudur.

Aynen olmasa da Türkçe cümle yapısı için de özel durumlar söz konusudur. Türkçe cümle, şekil, anlam ve yapı bakımından farklı gruplara ayrılmaktadır. Yüklemine göre; fiil veya isim cümlesi, öge dizilişine göre; kurallı veya devrik cümle olabileceği gibi, anlamına göre ise; olumlu, olumsuz veya soru cümlesi olabilir. Yapısı bakımından ise temel, yan, basit, birleşik, sıralı ve bağlı cümle olabilir. Kaynak ve hedef dildeki bu yapılar ayırt edilmezse çevirinin yanlış olması kaçınılmaz olur.

Örneğin; Bakara Suresi 213. ayetini ele alacak olursak :

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اختلفُوا فِيهِ وَمَا اختلف فِيهِ إِلَّا الدِّينَ أَوْ تَوَهُؤُهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَعْثًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اختلفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ⁹

“İnsanlar tek bir (din üzerine birleşmiş) ümmet idi. (Aralarında ihtilaf baş gösterince) Allah (onlara) müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve onlarla birlikte anlaşmazlığa düştükleri hususlarda, insanlar arasında hüküm vermek üzere (bütün hakkaniyetiyle) hak olarak kitabı indirdi. (Ancak) kendilerine apaçık ayetler geldikten sonra aralarındaki ihtiras sebebiyle onun hakkında anlaşmazlığa düşenler de kendilerine o kitabın verildiği kimseler oldu. Bunun üzerine Allah (lütuf ve) keremiyle onların ihtilafa düştükleri hususlarda, iman edenleri doğru olana hidayet etti. (İşte) Allah dilediğini (böyle) doğru yola iletir”.

Ayette geçen “insanlar tek bir ümmet idi” ifadesinden sonra “Allah, peygamberler.....” şeklinde devam edildiği takdirde okuyucu iki cümle arasındaki bağlantıyı kuramayacak ve hazf edilen “Aralarında ihtilaf baş gösterince/başlayınca/çıkınca Allah onlara peygamberler gönderdi” denmesi okuyucunun ayeti daha iyi anlamasına vesile olacaktır. Eğer “*aralarında ihtilaf başlayınca/çıkınca*” yan cümlecği konmazsa meydana gelebilecek anlam karmaşasını okuyucu çözemeyecektir. Türkçede bahsettiğimiz bu husus, bileşik cümlelerde cümle içerisinde bir ana fiili olan temel cümle bir de başka bir fiili olan yan cümle olması halinde geçerlidir. Bahsi geçen ayette “teşkil ediyordu” fiili temel cümlecği oluştururken yan cümlecik olan “başlayınca/çıkınca” ifadesinin ihmali söz konusu olduğunda ayetin anlaşılması güç bir duruma gelecektir.¹⁰

2.2. Deyim ve Söz Öbekleri

Kur'an'da geçen deyim ve söz öbekleri de çeviri esnasında karşılaşılan hataların başında gelmektedir.

⁹Bakara 2/213.

¹⁰Hazf edilen yan cümlecği kullanan mütercimler; Cemal Külünkoğlu, Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Hayrat Neşriyat, İzmirli İsmail Hakkı, Muhammed Esed gibi. Kullanmayanlar; Bayraktar Bayraklı, Besim Atalay, Diyanet (eski, yeni ve vakıf), Edip Yüksel, Ömer Nasuhi Bilmen, Süleyman Ateş, Yaşar Nuri Öztürk gibi.

Söz dizimsel ve yapısal kategoriler gibi kökler, ekler ve onları farklılaştıran özellikler, yani tüm öğeler benzerlik ve farklılık ilkesine göre yerleştirilerek, özgül bir anlam ifade etmiş olurlar. O halde bu kadar ince, hassas edebî hususiyetlere hâiz bir kullanımı başka bir dile aktarmak kolay olmayacaktır. Çeviride anlam aktarımı problemi daha çok edebî içerikli metinlerde söz konusudur. Kur'an gibi lügavî i'câzın zirvede olduğu böyle bir edebî metnin içeriğinin, söyleyiş üslubunun, kulağa hitap eden mûsiki seslerinin ve bu seslere bağlı anlam ve çağrışımların orijinalinde olduğu gibi aynı düzen içinde başka dilde yeniden kurmak olsa gerektir.

Mesela “deyim, belli bir kavram, bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.” (Aksan, 2015: III/35; Durmuş, 2007: 178; Durmuş, 2015: II/34) Gerçek anlamlarından farklı olmamakla birlikte, bir araya getirilen sözcüklerle yeni bir yan anlam haline gelen kalıplaşmış anlatım biçimlerine ve “kendi asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni anlamlar meydana getirecek olan kalıplaşmış ifadeler şeklinde tarif edilmiştir. “İki veya daha çok sözcüğün bir araya gelmesi ile kurulan deyimler ve deyim gibi kullanılan söz öbekleri, duygu ve düşüncelerimizi dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlar” (Elçin, 1992: III/354) da bu kategoride kendisine yer bulmuştur. Darb-ı mesel, ta'bir, ıstılah gibi kavramlar da deyim terimini ifade eden kelimeler arasında kabul edilmiştir. (Sinan, 2008: 92)

Yukarıda bir dilin ifade yolları, o dili konuşan toplumun geçmişini, göreneklerini yaşam biçimini, geleneklerini ve daha başka birçok çeşitli özelliklerini belirten önemli argümanlar sağlar diye ifade etmiştik. Bir bakımdan deyimler, dilden dile büyük farklılıklar gösterir. (Aksan, 2015: III/36; Durmuş, 2007: 177) Örneğin; yağmurun çok fazla yağdığını ifade etmek için bir Türk, “bardaktan boşanırcasına” derken bir İngiliz “it is raining cats and dogs” (kediler ve köpekler gibi yağmur yağıyor) tabirini kullanır. (Aksan, 2015: III/36) Dolayısıyla bir deyim kaynak dilde nasıl ifade edildiğini anlamak bir yana, onu hedef dile anlaşılır bir biçimde çevirmek de oldukça önemli olsa gerektir. Özellikle Kur'an-ı Kerim tercümesiyle bağlantısını düşündüğümüzde durumun ne ölçüde hassas olduğu anlaşılacaktır.

Deyimsel ifade, verilmek istenen mesajı sözcük öbekleriyle çok daha kapsamlı vermeyi hedefler. Bunun içindir ki Kur'an deyimsele ifadelerle sık sık yer vermiştir. Örneğin مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ ۖ وَمَا خَلْفَهُمْ¹¹ söz öbeğinin dilsel çevirisi “elleri ve arkaları arasında” iken deyimsele olarak “gözlerinin önünde açıkça görünenle, gizli tutulanlar”dır ve ayetin bağlamı uyarınca kastettiği ise “Kur'an ve Kur'an'dan önceki vahiyler”le başlayan birçok anlama işaret etmektedir.

Örneğin Mücâhid (ö. 723) ve Atâ (ö. 922) “‘elleri arasındaki’ ifadesinin bu dünyada onların başına gelenleri gösterirken ‘arkalarındaki’nin öteki dünyada uğrayacakları akıbetler” anlamına geldiğini söylemişlerdir. Öte yandan Dehhâk (ö. 723) ve Kelbî (ö. 819), aksini iddia ederek “elleri arasındaki’nin öteki dünyaya işaret ettiğini, çünkü ona doğru gittiklerini; ‘arkalarındaki’nin ise bu dünya anlamına geldiğini, çünkü onu arkalarında bıraktıklarını” söylemişlerdir. (Taberî, 2000: V/396; Zemahşerî, 1986: I/301; Râzî, 1999: VII/12) Başka bir yorumda ise: “Onların önünde cereyan edeni ve onlardan sonra meydana gelecek olanı” (Zemahşerî, 2016: I/792; Razi, 1999: V/409, 417, 418) şeklindedir. “Deyimsel olarak ‘mâ beyne yedeyhi’ ‘kişinin elleri arasında duran’ ibaresi, aşikar olan, bilinen yahut kavranabilen; ‘mâhalfehû’ da, kişinin bilgisi veya idraki dışında olan anlamına gelir. (Esed, 2002: 78)

¹¹Bakara 2/255.

Başka bir örnek de; Bakara Suresi 61.ayetindeki “*وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ*” ayetindeki “*duribet aleyhim*” ifadesidir. Meâl yazarlarının çoğu¹² “üzerlerine zillet ve miskinlik damgası vuruldu” ifadesini tercih etmişlerdir. Fakat Türkçe ne olduğu anlaşılamayan bir ifade ile karşı karşıya kalan okuyucu anlamak için çeşitli yollara başvurabildiği gibi ifadeyi anlamadan da geçebilmektedir. Konuyla alakalı daha ayrıntılı bilgi ve örnekler için kaynaklara başvurulabilir. (Cündioğlu, 2018: 52-65)

“Deyimlerin tercümelerde yanlış ve eksik kullanılmasından ve kastedilmiş olan anlamının verilememesinden” kaynaklı ifadelerin çevirileri genelde lafzî olması sebebiyle büyük yanlışlıklara sebebiyet vermektedir. Bu nedenle meâl yazarları Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki dilbilimine ilişkin kuralları ve kullanım tarzlarını esas almalı, Kur'an'ın soyut kavramlarla alakalı olan bazı deyimlerinin sonraki nesillerin zihninde zamanla fark edilmesiyle zorlu bir değişime uğradığını, bu nedenden ötürü klasik dönemden sonraki zamanlarda kazandıkları anlamları, uygun olarak tercüme etmelerinin hatalı olacağı hiçbir zaman unutmamalıdır.” (Esed, 2002: XXV/Önsöz)

Kur'an'ı anlama ile ilgili problemlerin neredeyse üçte ikisi, meâl sahibinin Kur'an deyimlerinin sahip olduğu manaları tam olarak bilmemesi, lafzî çeviriler yapması, kendi diline tam hakim olmaması sebebiyle Arapça deyimleri düzgün şekilde aktaramamasından kaynaklanmaktadır. (Durmuş, 2007: 178) Bu da maalesef tercümeleri anlamsız söz yığını haline getirmekten başka bir işe yaramamaktadır. Bu bakımdan kutsal metinleri başka bir dile çevirme başarısındaki en büyük etken, Arap dilini iyi bilmenin yanı sıra her iki toplumun kültürünü, coğrafyasını ve gelenek-göreneğini bilip deyimlerin hangi amaçla kullanıldığını, anlamın nereye gideceğini kesitirip ona göre yorum yapmaktır.

2.3.Yaygın Türkçe Kullanımının Dışına Çıkılması

Kur'an tercümelerinde sıkça karşılaşılan problemlerden biri de sadece Arapça ibarelerin Arapça ibarelerin Türkçe kaşılıklarını tespit etmede yaygın kullanımın dışına çıkmış olmasıdır. (Cündioğlu, 2018: 52) Örneğin Yunus suresi 79. ayetin¹³ *وَقَالَ فِرْعَوْنُ اِنَّنِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ* meâli yapılırken Firavun: “*Bütün mahir sihirbazları bana getirin*” şeklinde bir ifade kullanılmıştır.

Ayette geçen, Türkçede kullanılan ve kulağa daha estetik gelen “usta sihirbazlar” yerine “bilgin sihirbaz”, “uzman büyücüler”, “bilgiç sihirbazlar”¹⁴ gibi günlük hayatta kullanılmayan ifadelerin kullanılması metni hem gerçek anlamından uzaklaştırmak hem de Türkçe olarak anlaşılabilir hale getirmektedir. Zira dilin canlı ve dinamik olması bakımından esas olan halkın günlük diline uygun ibarelerin kullanılması ve dil yetisinin ön plana alınmasıdır. Türkçe karşılığın tespit edilmesinin yanı sıra ayetlerde geçen ibarelerin Arap dil ve mantığına uygun olması da doğru bir meâlin şartları arasında kabul edilebilir. Çünkü deyimler millete özgüdür ve o milletin kültüründen ayrı tutulamaz. İlahi kelamın tercümesinin hatasız olması, deyimlerin yerinde kullanımını ve diğer kuralları tercüme tam olarak uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda ayetin salt kelime çevirisi manayı aktarımda eksik kalacağı kuşkusuzdur.¹⁵

¹²Süleyman Ateş, DİB (Kur'an Yolu ve Eski), Muhammed Esed gibi...

¹³Yunus 10/79.

¹⁴Ali Fikri Yavuz, Besim Atalay, Diyanet (Eski), Edip Yüksel, Yaşar Nuri Öztürk gibi..

¹⁵“Ayetleri birebir tercüme etmek yerine, Arapça aslından anlaşılman mana ve meâlin ifade yolu diye tabir edilebilir.” (Atay-Kutluay, 196: I/7); Bazı tercüme yazarları tarafından tasarruflarda bulunularak yapıldığından aslından çok uzaklaşmıştır. Kur'an dışındaki kitaplar hakkında belki tasarruf yapılabilir fakat ilahi bir kitap olan Kur'an'ın her bir harfinde nice manalar gizlenmiştir. Sadece bir harfin atılması bile ayetin manasının ötesinde içerdiği hükmü bile değişmesine sebebiyet verebilir. Dolayısıyla Kur'an'ın tercümesinde asla tasarruf söz konusu olamaz. Tasarruf yerine

Bahsettiğimiz eksikliklerin tamamlanması ve ayet manasını tam ve yerinde verilmeye çalışılması, dipnot veya parantezlerde yerine göre ayetin açıklanmasına yardımcı olan diğer ayetlerin zikredilmesiyle kısmen de olsa giderilebilir. Hatta ihtiyaç duyulduğunda dipnotta ayeti açıklayan hadis-i şeriflere de kısmen yer vermek gerekebilir. Zira bazı ayetlerin anlaşılması mübeyyin olan Efendimiz'in (s.a.v) beyanlarıyla kayıtlıdır.¹⁶ Bu şekliyle Kur'an ayetlerinin maksadı da anlaşılabilir olacaktır.

2.4. Hakikat-Mecaz Ayırımına Dikkat Edilmemesi

Meâl faaliyetinde dikkat edilmesi gereken hususlardan bir diğeri de ayetlerdeki hakikat ve mecaz içeren kullanımların birbirinden doğru şekilde ayırt edilebilmesidir. Kelimelerin kullanımı ile ilgili iki tür anlam söz konusudur. Birincisi kelimenin zahiri başka bir deyişle gerçek anlamı olup buna "hakikat" denilir. "Hakikat, bir kelimenin sadece delalet ettiği manâda kullanılması ve "motamot bir kullanımda mananın apaçık ortada olması, olumlu, yapıcı, faydalı, anlam-amaç içeren ibarelerin rahat bir şekilde kavranmasını" ifade eder. (Mirable, 2008: 476, 628, 504) Hakikat, ıstılahtaki anlamı ifade etmesinin yanısıra konulduğu anlamdan mecaz bir anlam çıkarmayı da engeller. (Cürcânî, 1983: 89) Bir belâgat kavramı olarak da kullanılan lafzın va'z edilen manada olması durumudur. Bu sebeple "hakiki manaya göre anlam verebilme imkanı olduğu takdirde mecazî manaya göre anlam verilmez." (Erdal, 2010: 217-231; Şaban, 2018: 474-475) Hakikat kendi içinde "lügavî, şer'i ve örfî" olmak üzere üç kategoriye ayrılır. *Lügavî hakikat*; ibarenin dildeki kendi aslî anlamında kullanılmasıdır. *Şer'i hakikat*; Şari'nin kastettiği manadır. Örneğin; (salât) namaz gibi.. *Örfî hakikat*; ibare ile örfte hangi mana kastedilmek isteniyorsa o manada kullanılan lafızdır. (Erdal, 2010: 217-231)

Hakikatın zıddı olarak *Mecaz* ise جاز (caze) fiilinin ism-i mekân sigasıdır. Lügavî olarak "yerine geçmek, (anlam olarak) tamamlamak, (İbn-i Manzur, 1981:724; İsfehânî, tsz: 101) gelip geçilen yer, zaman veya yerine göre şekil almak (Firuzabadi, 2005: II/68; İsfehânî, tsz: 101) ve "üzerinden geçilen yol veya bir yola girip yürümek" manasında kullanılmıştır. Bu bakımdan lafzın, manaya delalet yollarından ikincisi olduğu söylenebilir.

Kavram olarak ise mecaz; kendi gerçek anlamıyla kullanılmayıp benzetme yoluyla başka bir anlamda kullanılan sözcük ya da söz öbeklerini ifade eder. Bir belâgat kavramı olarak kullanıldığında ise; "asıl mana ile ikincil kavram arasındaki münasebet ve bir alaka¹⁷ sebebiyle hakiki mana dışında kullanılan ve bu aslî mananın kastedilmesine engel bir karine (*karine-i mania*) bulunan kelimedir." (Zerkeşi, 2018: 254-315; Suyuti, 1978: II/47-54; Gazali, 1322: I/360; Erdal, 2010: 217-231; Demirci, 2016: 196-199; Şaban, 2018: 474) Bu durumda, mecaza sadece hakiki mananın kullanılmasına bir engel varsa gidilir. (Erdal, 2010: 218) Örneğin "Aslan ormandadır." denildiğinde ilk etapta anlaşılan hakiki manadır. "Aslan evdedir." denildiğinde ise aslanın evde bulunmasını engelleyen bir karinenin bulunması ve sözü söyleyenin bu ifade ile aslan kelimesi arasında "cesaret, güç" ilişkisini kastediyor oluşu tüm ifadeyi hakikatten mecaza taşımıştır. Bu örnekte karine-i mania aslanın evde olamayacağı, aralarındaki ilişkinin ise her iki taraf arasındaki cesaret münasebeti anlamındadır. Bu anlamda lafzın hakikate hamledilmesi

kelimeler arasında açılan parantezler, ayetin lafzıyla alakalı olmayıp söz geliminde bulunan manaları içerir. Konuyla alakalı ayrıntılı bilgi için "Süleyman Ateş'in *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*"nin giriş kısmına bakılabilir.

¹⁶"Kur'an-ı Kerim meâli hazırlanırken, öncelikli hedef, Allah'ın mesajını ilk olarak doğru anlamak ve ardından anladığını başka dillere başarılı şekilde aktarabilmektir. Bunun ilk basamağı, her bir ayetle alakalı, sahabe'nin o ayetten ne anladığının tespit edilebilmesi, bu çalışmalarda özel önem arz etmektedir." Ayrıntılı olarak Gözübenli, 2010: I/79-92. sayfalara bakılabilir.

¹⁷"Alaka, lafzı duyan kişinin zihninde beliren lafzın, hakikat manası ile kullanıldığı mana arasında kurulan bağlantı demek olduğunu" Şaban, 2018: 474. sayfasında da belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakılabilir.

mümkün olduğunda mecaz olmaktan çıkar. Örneğin normalde ormanda bulunması gereken aslan eve getirilmiş ise “aslan evde” sözü tuhaf da karşılansa hakikat halini alır.

Örneğin; ¹⁸وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ayetinin “Celâl (azamet) ve Kerem sahibi Rabbinin zâtı ise bakîdir” şeklindeki çevirinin hakikate hamledilmesi durumunda, Allah'ın zâtî varlığı konusunda oldukça sıkıntılı bir anlama ulaşmak kaçınılmaz görünmektedir. Çünkü âyette kıyametin vukuu ile bütün varlığın yok olmasına karşın sadece Allah'ın yüzünün baki kalacağı ifadesinden çıkarılacak hakiki anlam sonucuna ulaşılabileceğinden ciddi işkallere sebebiyet verilmiş olunacaktır.

“Mecaz, i'câzı en yüksek noktada temsil eden ve ulaştırılmak istenen mesajı muhataba ifade eden sanatsal bir durumdur.” Söze parlaklık, zerâfet, kuvvet ve canlılık vermek için kullanılan mecaz, belâgatta en zirvede olan ilahî kelâmıda çok sık kullanılmış, verilmek istenen mesaj mecaz sanatıyla ifade edilmiştir. İşte böyle bir özelliğe sahip metnin meâli hazırlanırken çok dikkat edilmeli ve itina gösterilmelidir. (Eren, 2002: 93)

Kur'an dilinin hakikat ve mecaz yönleri vardır. Kur'an mesajlarının evrenselliği, bütün zamanlara hitap etmesi cihetiyle mecaz sıkça kullanılmıştır. Dil ve üslup bakımından mecazın Kur'an'da çok fazla kullanıldığını, bu duruma bağlı olarak Kur'an dilinin ancak o dilde üst seviyede âlimlerin anlayabileceği manalar taşıdığını, Kur'an ifadelerinin çoğunun hakiki anlamda değil mecaz anlam taşıdığını, mecazın da milletten millete değiştiğini ve de tefsir ilmi ve meâl faaliyetleriyle iştilal edenlerin, kelimenin genellikle zahiriyle yetinerek onun batınî manasına erişemeyecekleri bütün bunların sonucu olarak ise tercümenin tesirinin kalmayacağını iddia edenlerin olduğunu da ifade etmek gerekir. (Aydar, 2014: 245)

Hakikat-Mecaz ayırımına örnek olarak zikredebileceğimiz ayetlerden biri de ¹⁹وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ²⁰فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ ²¹‘Ve fakat tartıları hafif gelen her kimse, onun anası hâviye (uçurum)dir.’ (Kari’a 8-9) ayetidir. Bu ayette “ummuhu” (onun anası) ifadesi kucak açmış olan bir anneye işaretle kafirlerin nihai durağı olan cehennem, onlara kucak açacağını, onları içine alıp barındıracağını belirtmek için kullanılan mecazî bir ifadedir. “Zira ana kucağı, evladın sığınacağı yer olma hasebiyle “me’va” ona benzetilmiştir.” Burada aynı zamanda acıma ve tahkirin de yer aldığını Elmalılı şu şekilde ifade eder: “Nihayet sığınıp varacağı en şefkatli anası, hâmisî kızgın ateş olan haviyeden ibaret bulunan bir kimsenin halindeki felaket ve fecatin şiddet ve büyüklüğünü düşünmeli.” (Yazır, 1935: IX/395) Ayetteki bu ifadeyi hakikat manasında kabul ettiğimiz durumda, salih amelleri tartıda hafif gelenlerin kıyamet günü annelerine sığınacağı anlaşılır ki, bu manâ hem mantiken, hem de Kur'an'ın bütünlüğü açısından anlamsızdır. Aksine ayette de belirtildiği gibi cehennem kendilerine kucak açacağı vurgulanmaktadır.

Meâl çalışmalarında ortaya çıkan bir diğer sıkıntı ise, bir ayet veya ayetler bütününe verilecek olan mananın Kur'an bütünlüğüne uygun olması gerektiği ve parçacı yorumlama tarzının Kur'an'ın bütünsel anlam yapısına uygun düşmeyeceği gerçeğidir.

2.5. Tarihi Arka Planı Göz Ardı Etme

Kur'an çevirisinde aktarılacak olan şey sadece “anlam” değildir. Çünkü Kur'an genel olarak içerisinde konu olarak adlandırabileceğimiz bir öykünün işleniş tarzı ve betimlenmesi ve pek çok edebî sanatlar içerir. Metinde yer alan konunun daha etkili olması için alışılanın dışında olan sözcüklerin farklı manalara gelebilecek çok farklı kullanımları, duyguyu hedef alan edebî sanatları göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Var olan sanatlar bilinip uygun tarzda

¹⁸Rahman 55/27.

anlaşılmadığı ve kullanılmadığı zaman, çeviri hatalı olabilir. Örneğin cinas, leff-u neşr (sıralı açıklama), taksim, tefrik, ve benzeri sanatları içeren ayetler söz konusudur. Metinde mevcut telmihlere (hatırlatma) de dikkat etmek gerekir. Kelimenin veya ibarenin telmih olup olmadığı bilinmezse, yanlış çeviriye, anlaşılmaya ve değerlendirmelere yol açabilir. Cümleler, kurallı olmaktan farklı olarak devrik de olabilir. Bu durumda bir kaptan başka bir kaba sıvı dökercesine, başka bir ifadeye birebir çeviri mümkün değildir. Herhangi bir şiirde bile dilin yaygın kullanımı dışında farklı anlamlar vardır. Bu yüzden şiir dilinin “dil içinde ayrı bir dil” olduğu söylenir. Durum herhangi bir şiirde böyle olursa Kur’an gibi edebî olgusu tartışılmaz bir kitapta buna benzer örnekler neden olmasın?

Bir Arapça metinde geçen kelime eğer bir fiil ise o fiilin çeşidi, ve babları; isim ise o ismin yapısı ve biçimi gibi farklılıkların göz ardı edilmemesi ve bu bağlamda vurgulamalara dikkat edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda üzerinde çalışılan o ifadenin içerdiği belâğata ait unsurlarında muhatap dile aktarımı özellikle ihmal edilmemelidir.

Meâl faaliyetinde önemli bir husus ise metnin bahis konusu ettiği meseleye vakıf olmakla ilgilidir. Yani bir dili iyi bilmek, o dili konuşan toplumu tarihî ve kültürel olarak iyi bilmeyi gerektirir. Söz gelişi kırsal kesimde yaşamış ve eserinde o kesimin görüntülerini aksettiren bir kimsenin eserinin başka bir dile aktarılmasındaki başarı, ancak o yaşam alanını tanımakla mümkün olabilir. Metin yazarının hayatını, yaşadığı zamanı, etkilendiği şahsiyetleri, ve benzeri hususları bilmek, metni doğru anlama ve çevirmede son derece önemlidir. Ayrıca bu tür metinler asıl değerini üslubundan aldığına göre, çevirmenin yazarın üslubunu da yakalaması zaruridir. Dolayısıyla Kur’an çevirisi yapacak kimsenin Kur’an’ın inmiş olduğu dönem ve bu dönemin kültürünü bilmesi çevirinin sıhhati açısından önemlidir.

Yine “evlere kapılarından girin”¹⁹ ifadesi lafzî bir anlam taşımakla beraber, Arapların zihninde geçmişten beri kurguladığı ve ibarenin onların zihinlerinde çağrıştırdığı mana çok daha başkadır. Zira cahiliye döneminde Araplar ihramlı iken evlerine, çadırlarına kapılarından değil arka taraftan girerler ve bu uygulamayı kendilerince bir ibadet olarak telakki ediyorlardı. Bu minvalde ayet, gerçek bir dindarlığın sadece dini vecibelerle bir kota konulmadan bütün eylemlere Allah bilinci anlamında olan takva kapısından girilmesi gerektiğine işaret eder. (Çalışkan, 2009: 99)

3. Günümüz Meâllerindeki Genel Durum

Yukarıda da belirttiğimiz gibi “Kur’an tercümesinin noksatsız olarak icrası mümkün görülmediğinden aslına yakın bir şekilde ifade edilmesi anlamında ‘tefsîrî’ bir tercümenin devreye girmesi ve bazı yorumlar ve argümanlarla, anlamı mümkün olduğu kadar toplum anlayışına uygun vaziyette aktarmayı ifade eden daha iddiasız bir kavram olan *meâl* kelimesi tercih edilmiştir.” (Eren, 2007: 52)

Orjinal dili Arapça olan Kur’an’ın diğer dillere aktarılması kaçınılmaz bir durum olduğu bugün su götürmez bir gerçek olarak kabul edilmektedir. “Meâl” bir ihtiyacın kaçınılmaz sonucu olarak kaleme alınmış ve günümüz coğrafyası da nasibini almış, özellikle son yüz yıl içerisinde birçok meâl çalışması yapılmıştır. Buradaki maksat Allah’ın muradının ve mesajının ne olduğunu insana yorum dahilinde bildirmektir. Böylesi değerli, kutsal bir görevin zaman zaman ticarî maksatla yapılmış olması ve telif edilen meâllerle birlikte bu süreçte var olan meâllerin tenkit ve kritiğinin yapılageldiği de gözlemlenmektedir. (Akdemir, 1989: 44-76) Bu tenkit ve

¹⁹Bakara 2/189.

kritiklerin ortak noktası Arapçayı tam olarak bilmeme ve bu sebeple dilimize bozuk Türkçe ile aktarma şeklinde ifade edilebilir.

Hidayet Aydar, bu konuda mütercimlerin bazılarının bir Arapça metni harekesiz okuyamayacak düzeyde tecrübesiz, zayıf ve kifayetsiz olduklarını, fiil çekimlerinden bile habersiz olduğunu daha da önemlisi kendi meâllerine İngilizce ve Fransızca Kur'an tercümelerini kaynak edindiklerini ifade eder. (Aydar, 2014: 317; Cündioğlu, 2018: 97) Bundan kaynaklı olarak Kur'an tercümelerindeki hataların bir sonucu olarak başka hatalar da ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar hem özensiz hazırlanan meâllerin ortaya çıkmasına hem de okuyucunun Kur'an'ın anlamı ve anlaşılması hususunda yanlış yönlendirilmesine yol açmıştır. Cündioğlu bu konuda birden fazla meâlin aynı manada ittifak ediyor oluşunun, o ayetin çevirisindeki hatanın görülmesini engellediğini, hatta böylesi meâl ittifaklarının mütercimleri tembelleştirerek tekrarlanan hatayı kuvvetli bir delile dönüştürdüğünü itiraf eder. (Cündioğlu, 2018: 97)

Bu anlamda kanaatimize göre ülkemizde hâlihazırda mevcut olan meâller genellikle birbirlerini tamamlayan mahiyette örneklerdir. Meâllerin bir kısmı hazırlanma gayesine matuf özgün nitelikte eserler olduğu muhakkaktır. Özellikle telif sırasına göre sonradan kaleme alınmış çalışmalarda hataların daha aza indiği de açıkça görülmektedir. Ancak kahir ekseriyeti diyebileceğimiz bir kısmı öncekilerden neredeyse tamamen istifade ile ortaya konmuş, bazen sadece kelime bağlamında farklılıklar taşıyan, birbirlerinin hatalarını nakleden örneklerle dolu çalışmalardır. Bir öncekinden aynen iktibas edilerek hazırlanan bazı meâllerde yer yer aynı hatalar dikkat edilmeksizin diğerine nakledilmiştir. Bazen öyle fahiş hatalar sergilenmiştir ki istifade edilen meâlde atlanılan bir bölümün, o meâli esas alan bir diğer meâl sahibi tarafından irdelenmeksizin aynı yerde, aynı bölüm atlanmış olduğu görülecektir.

Örneğin Süleyman Ateş'in yayımladığı Kur'an-ı Kerim meâlinde, Nur suresi 31. ayetinde geçen *أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ* "yahut kız kardeşlerinin oğullarıyla" ibaresini unutmuş olması, onun tercümesini Yaşar Nuri Öztürk'ün meâlinden aldığı bir kanıtı olarak sunulmuştur. (Erbaş, 2010: I/495-529) Ayrıca Ateş'in meâli incelendiği zaman başka bir meâlden alıntılarının bahsettiğimizden çok fazla olduğu fark edilebilir. Bu bakımdan halihazırda ulaşabildiğimiz yaklaşık 200 küsur meâl içerisinde özgün denebilecek meâl sayısının çok az olduğu söylenebilir. Yapılan Türkçe çevirilerin yanında sadeleştirme tarzındaki meâl sayılarının da oldukça fazla olmaması dikkat çekicidir. Bu itibarla Türkiye'deki günümüz meâlleri konusunda şu tespitleri yapmak mümkündür.

Bazı meâller ayetlerin nüzul sebepleri dikkate alınmaksızın salt Arap dili esas alınarak tercüme esasına dayalı olarak yapılmışlardır.

Bazı meâller içerdikleri anlatım bozukluklarına dayalı olarak, Türkçe yapı ve dil zevki bakımından noksanlıklar taşımaktadır.

Bazıları Arapça gramer kurallarını yanlış algılamadan kaynaklanan hatalar sergilerken, bazıları da ibareyi yanlış anlamadan kaynaklanan hatalar yapmıştır.

Bazıları Arapça ifade biçiminin etkisinde kalmışlar ve ibareleri Türkçeye aktarmada sıkıntı yaşamışlardır.

Bazen hakikat ile mecaz, bazen bir bir ifadenin sözlük ve ıstilah anlamı karıştırılarak deyimler harfi tercümeyle tâbi tutulmuştur.

Birçok meâl modern ilmin verilerini hesaba katmayarak hata yapmıştır.

Son olarak da hemen hemen bütün meâllerde belâgat unsuru ihmal edilmiştir.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim nazil olduğu coğrafyada yaşayan insanların konuştukları bir dilde yani Arapça olarak inmiştir. Dilin en önemli misyonunun iletişim aracı olması hasebiyle de Cenab-ı Hak Arapça'yı "Kitab"ının dili olarak seçmiştir. Mesele o gün olduğu gibi bugün de bu Kitabın anlaşılması anlama ameliyesinin nasıl ve ne şekilde gerçekleşeceği meselesidir.

Kur'an'ı anlama sıkıntısının ekseri çoğunluğu, meâl sahibinin Kur'an'da yer alan deyimlerin sahip olduğu manaları günümüz diline tam olarak aktaramamasının yanında, belağata hakim olmaması, lafzî çeviriler yapması ve de kendi diline hakimiyetinin olmamasından kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. Bu da ne yazık ki tercümelemleri anlamsız söz yığını haline getirmekten başka bir işe yaramamaktadır. Bu bakımdan kutsal metinleri başka bir dile çevirme başarısındaki en büyük etken, Arap dilini iyi bilmenin yanı sıra her iki toplumun kültürünü, coğrafyasını ve gelenek-göreneklerini bilip deyimlerin hangi amaçla kullanıldığını, anlamın nereye gideceğini tahmin edip o meyanda yorum yapmaktır. Bahsi geçen sıkıntıyı çözmenin yolu da Arapça olan Kur'an'ın başka bir dile aktarılırken ne gibi bir metot izlenmesi hakkında yeterli tecrübî bilgiye sahip olma meselesidir. Ve makalemiz de bu noktada Kur'an meâllerinde karşılaşılan sorunlar ile meâl hazırlanırken toplumun anlayışına uygun dilde, anlaşılabilir düzeyde bir meâl hazırlanması için örnek bir meâl çevirisinin nasıl olması gerektiği hususunda yöntem önermektedir.

Bu anlamda "ideal meâl", okuyucusuna Kur'an ayetlerinin kastını asgari ölçüde de olsa nakletmek durumundadır. Yani meâl okuyucusu ayrıca tefsirlere müracaat etmeksizin Kur'an ayetlerinin ne demek istediğini önerdiğimiz yöntemler ışığında hazırlanmış olan meâllerden çıkarabilmelidir. Aksi takdirde meâl, Kur'an'ın anlamını ve Allah'ın muradını yansıtmış olamaz. Bu itibarla da meâl yazarı bu gerçeği hedef edinip ele alacağı ayetin tefsirlerdeki yorumlarını yansıtabilecek, kelimenin morfolojik nüans farklılıklarıyla birlikte ifade edebilecek tarzda ve yöntemler ışığında bir meâl hazırlamak, çeviriyi bu minvalde yapmak durumundadır. Bu yaklaşım ayetin meâllendirilmesinden önce ayetle ilgili yapılmış olan farklı tefsir yorumlarının gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesini de kaçınılmaz kılacaktır.

Dolayısıyla "ideal meâl" ayet metninin Türkçeye aktarımı ile iktifa etmeyen, yeri geldiğinde dipnot veya parantez cümlecikleriyle gerekli izahların da yer aldığı kısmen küçük hacimli tefsir şeklinde olmalıdır. Yine bu baktan olmak üzere iki dil arasındaki karakteristik farklılıklara da dikkat edilmelidir kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akdemir, S. (1989). *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümelemleri*, Akid Yayıncılık.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim I-III*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atay, H. ve Kutluay, Y. (1961). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı Meâl*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ateş, S. (1995). *Kur'an- ı Kerim Tefsiri I-V*. Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aydar, H.(2014). *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*. Yeni Zamanlar Yayınları.
- Aydar, H. (2020). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (c. 31, s. 438). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1966). *Tefsir Tarihi*. Fecr Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2018). *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*. Kapı Yayınları.
- Cürcâni, S. (1983). *Kitâbu't-Ta'rifât*. Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Cürcâni, A. (2016). *Delailu'l-İcaz (Sözdizimi ve Anlambilim)*. Litera Yayıncılık.

- Çalışkan, İ. (2009). *Muhammed Esed'in Kur'an Mesajının Tahlil ve Tenkidi*. Ankara Okulu Yayınları.
- Demirci, M. (2016). *Tefsir Usulü*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,
- Devellioğlu, F. (1979). *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lügat*.yyy.
- Durmuş, Z. (2007). *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleeri-Aziz Kur'an ve İnsanlığa Son Çağrı Örneği*. Rağbet Yayınları.
- Durmuş, Z. (2015). Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâlleri'ne Genel Bir Bakış, M. A. Ersoy ve İ. Albayrak (Ed.), *Tefsire Akademik Yaklaşımlar II* (s.21-61) içinde. Otto Yayınları.
- Ebu Zeyd Nasr Hâmid. (2001). *İlahi Hitabın Tabiatı, Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine* Otto Yayınları.
- Erbaş, M. (2010). *Yaşar Nuri Öztürk'ün Meâli Üzerine Bir Değerlendirme*. Ö. Dumlu, H. Yaşar, M. Özel, M. Erbaş, Z. Şen (Ed.), *Kur'an Meâlleri Sempozyumu, Eleştiriler Ve Öneriler* (s. 495-529) içinde. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Erdal, M. (2010). *Kur'an Meâllerinde Hakikat-Mecaz İkilemi (Bakara Suresi 54. Ayet Bağlamında)*. Ö. Dumlu, H. Yaşar, M. Özel, M. Erbaş, Z. Şen (Ed.), *Kur'an Meâlleri Sempozyumu Eleştiriler Ve Öneriler* (s. 217-231) içinde. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Eren, A. C. (2002). *Kur'ân-ı Kerimi Anlamaya Yönelik Metotlar*. Ekev Yayınları.
- Eren, A. C. (2007). Kur'an Meâllerinde Nahiv Algılamalarından Kaynaklanan Hatalar (Kehf Süresi 38. Ayeti Bağlamında). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (VII), 3, 52.
- Esed, M. (2002). *Kur'an Mesajı*. İşaret Yayınları.
- Firuzabadi, M. (2005). *Kamusu'l Muhit*. er-Risale Yayınları.
- Gazali, M.(1322/1904). *el-Mustasfa fi İlmi'l-Usul*.yyy.
- Gözübenli, B. (2010). *Temel Dini Kavramların Başka Dillere Aktarılması Problemi ve Meâller*, Ö. Dumlu, H. Yaşar, M. Özel, M. Erbaş, Z. Şen (Ed.), *Kur'an Meâlleri Sempozyumu-Eleştiriler ve Öneriler*. (s.79-92) içinde. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gürsel, N. (1978). Çeviri Etkinliği ve Kültür. *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi*, (322), 21-24. https://www.tdk.gov.tr/dosyalar/TDD/1978s322/1978s322__03_N_GURSEL.pdf
- Haliloğlu, N. "Akif'in Meâlinde Bağlam ve Tekrar", *Direnen Meâl Akif Meâli*, Recep Şentürk (Ed.), Mahya Yayınları.
- İbni Cinnî, O. (1982). *el-Hasâis*. Daru'l-Kutubi'İlmiyye,
- İbnü'l-Enbârî. (tsz). *Nüzhetü'l-Elibba*. Mektebetu'l-Menar.
- İbn-i Manzur, M. (1981). *Lisan'ul-Arab*. Dar'ul Maarif.
- İsfehânî, R. (tsz). *el-Müfredat fi Elfazi'l- Kur'an*, Dâru'l-Fikr.
- Miracle D. *Ice University College London Corpus*. (2008). Mira Yayıncılık.
- Öztürk, M. (2015). *Meâl, Kur'an ve Tefsir Kültürümüz*. Ankara Okulu Yayınları.
- Öztürk, M. (2017). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meâl ve Tersir'in Serencamı*, Ankara Okulu Yayınları.
- Razi, F. *Mefatihü'l-Gayb/Tefsiru'l-Kebir (I-XXXII)*. Daru'l İhya et-Türâsu'l-Arabî.
- Sâmi, Ş. (1899). *Kâmus-ı Türkî*. İkdâm Matbaası. 1317.
- Sinan, A. T. (2008). Deyim Kavramı Üzerine Notlar I. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18) 2, 91-98.
- Suyuti, C. (1978). *el-İtkan fi Ulumi'l Kur'an*. Kahraman Neşriyat,.
- Sülün, M. (2010). *Meâller Kur'an Mesajını Türk Toplumuna İletmede Ne Kadar Başarılıdır?.* Ö. Dumlu, H. Yaşar, M. Özel, M. Erbaş, Z. Şen (Ed.), *Kur'an Meâlleri Sempozyumu, Eleştiriler ve Öneriler*, (s. 405-421) içinde. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şaban, Z. (2018). *İslam Hukuk İlminin Esasları*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taberî, M. (2000). *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*. Müessesetü'r-Risâle.
- Yazır, E. H. (1935). *Hak Dini Kur'an Dili*. Ebu'z-ziya Matbaası.

Zemahşerî, M. (2016). *el-Keşşaf 'An Hakâ'iki Kavâmidî't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekavil Fî Vucûhi't-Te'vil*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu.

Zemahşerî, M. (h.1407 m. 1986). *el-Keşşaf 'An Hakâ'iki Kavâmidî't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekavil Fî Vucûhi't-Te'vil*. Daru'l Kitabu'l-Arabiyye.

Zerkeşî, B. (2018). *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an*. Daru'l-Hadis.

Çatışma beyanı

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.